

Кузнецова Л. В.,

аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0009-0001-1782-8264

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Анотація. У статті проаналізовано гарантії захисту економічних інтересів особи під час проведення обшуку у кримінальному провадженні. Розкрито правову природу обшуку як слідчої (розшукової) дії, що супроводжується суттєвим втручанням у сферу майнових прав, а також визначено його вплив на здійснення підприємницької діяльності. Обґрунтовано актуальність дослідження у зв'язку з поширеністю випадків обмеження економічних інтересів суб'єктів господарювання.

Проаналізовано проблеми зловживання процесуальними повноваженнями під час проведення обшуків, зокрема використання цієї слідчої дії як інструменту тиску на бізнес або як елементу протиправних механізмів втручання у діяльність підприємств. Встановлено, що найбільші ризики порушення прав особи виникають у випадках проведення обшуків без ухвали слідчого судді в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством.

Досліджено особливості застосування положень, що регулюють проведення невідкладних обшуків, а також практику їх оцінки судами. Визначено, що відсутність чітких критеріїв невідкладності створює передумови для зловживань з боку сторони обвинувачення, а ретроспективний судовий контроль не завжди забезпечує ефективний захист прав особи. Обґрунтовано необхідність розширення процесуальних гарантії шляхом залучення власника майна до розгляду відповідних клопотань.

Окрему увагу приділено аналізу вимог щодо мінімізації шкоди, яка завдається під час проведення обшуку, зокрема у контексті часу його проведення. Встановлено, що на практиці вимога щодо проведення обшуку у спосіб, який найменше порушує звичайні заняття особи, часто ігнорується, що негативно впливає на економічні інтереси суб'єктів господарювання та може спричиняти як фінансові, так і репутаційні втрати.

Запропоновано напрями вдосконалення кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики, зокрема шляхом уточнення вимог щодо врахування економічних інтересів під час проведення обшуку, розширення участі заінтересованих осіб у судовому контролі та конкретизації критеріїв оцінки правомірності втручання. Зроблено висновок про необхідність забезпечення реального балансу між інтересами кримінального провадження та правами суб'єктів підприємницької діяльності.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, обшук, слідчі (розшукові) дії, економіка, економічні інтереси.

Kuznetsona L. V. Guarantees for the protection of a person's economic interests during a search

Abstract. The article analyzes the guarantees of protection of economic interests of a person during a search in criminal proceedings. The legal nature of a search as an investigative (search) action, accompanied by significant interference in the sphere of property rights, is revealed, and its impact on the implementation of entrepreneurial activity is determined. The relevance of the study is substantiated in connection with the prevalence of cases of restriction of economic interests of business entities.

The problems of abuse of procedural powers during searches are analyzed, in particular the use of this investigative action as an instrument of pressure on business or as an element of illegal mechanisms of interference in the activities of enterprises. It is established that the greatest risks of violation of individual rights arise in cases of searches without a decision of the investigating judge in the manner prescribed by criminal procedural legislation.

The peculiarities of the application of the provisions regulating the conduct of urgent searches, as well as the practice of their assessment by courts, are investigated. It was determined that the lack of clear criteria of urgency creates the prerequisites for abuses by the prosecution, and retrospective judicial control does not

always provide effective protection of the rights of the individual. The need to expand procedural guarantees by involving the property owner in the consideration of relevant petitions was substantiated.

Special attention was paid to the analysis of the requirements for minimizing the damage caused during the search, in particular in the context of the time of its conduct. It was established that in practice the requirement to conduct a search in a manner that least disrupts the person's usual activities is often ignored, which negatively affects the economic interests of business entities and can cause both financial and reputational losses.

Directions for improving criminal procedural legislation and law enforcement practice are proposed, in particular by clarifying the requirements for taking economic interests into account during a search, expanding the participation of interested parties in judicial control, and specifying the criteria for assessing the legality of interference. The conclusion is made about the need to ensure a real balance between the interests of criminal proceedings and the rights of business entities.

Key words: *criminal process, criminal proceedings, search, investigative (search) actions, economy, economic interests.*

Сучасний кримінальний процес передбачає застосування низки процесуальних заходів, які можуть істотно обмежувати права та інтереси особи, зокрема у сфері її економічної діяльності. Одним із таких заходів є обшук, проведення якого пов'язане з можливістю тимчасового вилучення майна, документів, носіїв інформації та інших об'єктів, що можуть мати значення для кримінального провадження. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання забезпечення належних гарантій захисту економічних інтересів особи, адже втручання під час обшуку може суттєво впливати на здійснення підприємницької діяльності та нормальне функціонування суб'єктів господарювання.

На жаль, для представників бізнесу обшуки дуже часто пов'язані з незаконним обмеженням низки прав (в першу чергу – права власності), які часто застосовують як спосіб тиску або навіть маскуючи таким чином рейдерські захоплення цілих підприємств. «Рейдерська атака реалізується з відкриття штучного кримінального провадження. Причина – порушення господарського, податкового або трудового законодавства. Судова ухвала виноситься зазвичай у судах, що відомі певною категорією залежних рішень. Формально процедуру дотримано. Але ухвала виписується загально, що дозволяє зайти правоохоронцям у будь-яке приміщення компанії... Типовими ознаками незаконних обшуків є порушення процесуальних норм. Про це свідчить проведення обшуку при відсутності ухвали слідчого судді та формальна фабула кримінального правопорушення та інші обставини, що дають підстави вважати про формальний підхід до розслідування. Безпідставні порушення кримінального про-

вадження без конкретних доказів найчастіше відбуваються за статтями «ухилення від сплати податків» та «шахрайство». Сьогодні дуже часто зустрічаються випадки порушення кримінальних проваджень виключно на підставі доповіді оперативного співробітника про кримінальне правопорушення без, як стає відомо в наступному, належних або навіть сфабрикованих доказів» [1].

Найчастіше такі порушення мають місце у випадках проведення обшуків без ухвали слідчого судді, тобто в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України. Відповідно до цього положення, «слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу». В більшості випадків і вчені, і практики зазначають, що саме в такому випадку

особа, в житлі чи іншому володінні якої буде проводитись обшук, зазнає найбільших загроз незаконного обмеження її прав та законних інтересів (в тому числі економічних).

Власне ч. 3 ст. 233 КПК України дозволяє проникнення у житло чи інше володіння особи лише у невідкладних випадках, на що неодноразово звертав увагу і ВС. Так, в одному з рішень зазначено наступне: «у контексті ч. 3 ст. 233 КПК про невідкладність такого випадку свідчать дані про реальну загрозу знищення, втрати майна. У клопотанні про надання дозволу на обшук у порядку ч. 3 ст. 233 КПК, наданих на його обґрунтування матеріалах, в ухвалі слідчого судді, постановленій *ex post factum*, має бути вказано, які саме обставини на момент проникнення свідчили, що зволікання може спричинити знищення речових доказів, що відомості про загрозу їх знищення, втрати давали підстави сприймати її як реальну. В аспекті реалізації правил ч. 3 ст. 233 КПК, недотримання вказаних вище приписів закону, невиконання вимоги про невідкладне звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку, за відсутності об'єктивних перешкод звернутися з відповідним клопотанням якнайшвидше після закінчення проведення слідчої розшукової дії, є підставою до відмови слідчим суддею в легалізації обшуку *ex post factum*» [2].

«Невідкладність проведення обшуку в постанові слідчого була обґрунтована тим, що є необхідність відшукання викрадених речей та одягу, в якому був одягнений злочинець та на якому могли залишитися сліди фарби, вилученої в ході ОМП, які можуть бути використані як докази під час розслідування кримінального провадження, що мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні. Водночас такі підстави проведення обшуку не відносяться до переліку невідкладних. Отже, проведена органами досудового розслідування 30 листопада 2017 року слідча дія не була невідкладною, а тому згідно з приписами ч. 2 ст. 234 КПК такий обшук мав здійснюватися лише на підставі ухвали слідчого судді. Таким чином, навіть з урахуванням того, що обшук 30 листопада 2017 року було легалізовано ухвалою слідчого судді від 01 грудня

2017 року, колегія суддів вважає, що обшук від 30 листопада 2017 року проведено без достатніх правових підстав» [3]. С.М. Тарасюк, аналізуючи це рішення, зазначає, що «ключовою обставиною, на яку Верховний суд звернув увагу стала відсутність невідкладного випадку, пов'язаного із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. передбаченого ч. 3 ст. 233 КПК України. На перший погляд, Верховний суд констатував, що необхідність відшукання та вилучення речових доказів не є підставою для невідкладного проникнення. Зі свого боку, сторона обвинувачення наполягає, що речові докази могли бути знищені у разі зволікання для отримання ухвали слідчого судді. В той же час, подібні судові прецеденти існують і в практиці слідчих суддів» [4, с. 565].

Таким чином далеко не завжди існують реальні підстави для застосування ч. 3 ст. 233 КПК України. З урахуванням того, що відповідне рішення приймає прокурор, на практиці досить популярними є зловживання, особливо по відношенню до суб'єктів підприємницької діяльності. Ч. 3 ст. 233 КПК України вимагає від сторони обвинувачення звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку, тобто в даному випадку все одно має відбуватись ретроспективний судовий контроль, в результаті якого інколи слідчі судді констатують порушення законодавства стороною обвинувачення та відмовляють у задоволенні таких клопотань.

Так, в одному з судових рішень було зазначено, що «з долученого до клопотання слідчого протоколу обшуку від 20.10.2020 року, який проводився з 13-08 години до 13-45 години, видно, що об'єктом обшуку є приміщення розташоване на першому поверсі будинку АДРЕСА_1. Під час обшуку було виявлено та вилучено 6 системних блоків персональних комп'ютерів „Lenovo. При цьому, відповідно до витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань N 12020040340001843, відомості про вчинення кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст.203-2КК України було внесено слідчим 22.07.2020 о 18.56 год. (а.с.3). Отже, слідчим було здійснено проникнення до іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчого судді, в порядку

передбаченому ч. 3 ст. 233 КПК України майже через три місяці з дня внесення відомостей до ЄРДР про вчинення кримінального правопорушення» [5]. За результатами розгляду слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання слідчого, навіть не зважаючи на ту обставину, що кримінальне провадження було розпочате за ст. 203-2 КК України «Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей». Слідчий суддя не проводив аналіз законності чи незаконності здійснення підприємницької діяльності (що він і не має робити, проте нагадуємо, що про це зазначає ВС, коли веде мову про можливість накладення арешту на майно підприємств), а вказав лише на недоцільність проведення «невідкладного» обшуку в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України, адже кримінальне провадження розпочалося за 3 місяці до проведення такого обшуку за підозрою у вчиненні цього кримінального правопорушення, тому реальної невідкладності в даному випадку не було.

Можна дійти проміжного висновку, що застосована законодавцем практика здійснення ретроспективного судового контролю за проведенням обшуків дозволяє виявляти факти зловживання стороною обвинувачення правом проводити обшуки в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України. Проте і стверджувати, що даний порядок не можна вдосконалити, ми теж не будемо. Дійсно, слідчий суддя має розглянути питання доцільності проведення такого обшуку, проте, так само як і під час винесення «стандартної» ухвали про обшук власник житла чи іншого володіння особи не може реально вплинути на позицію суду. В цілому така логіка з точки зору законодавця є цілком зрозумілою, адже розгляд клопотання про обшук житла чи іншого володіння особи має проводитись у такий спосіб, який не дозволить розголошення відомостей про обшук, що планується провести, адже втрачається одна з його основних особливостей – раптовість, що і буде гарантувати результативність обшуку. Однак така логіка не поширюється на санкціонування обшуку в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України, адже саму слідчу (розшукову) дію вже було проведено, а тому немає жодного сенсу проводити розгляд клопотання в режимі таємності. Більше того, доцільно до розгляду такого клопотання

запросити власника житла чи іншого володіння особи та надати йому змогу надати власні аргументи щодо незаконності чи необґрунтованості такого рішення.

Така пропозиція вже була озвучена в наукових колах. Наприклад, Р.І. Тракало зазначав, що «при проведенні слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи без ухвали слідчого судді суттєво може бути обмежено право на повагу до приватного життя або навіть порушено, на нашу думку клопотання про його проведення має бути розглянуто не лише за участю слідчого або прокурора, а й особи, права якої могли бути обмежені чи порушені. Вважаємо, що участь у такому судовому засіданні представників сторони захисту, права якої та інтереси були обмежені в результаті проведення слідчої (розшукової) дії, дозволить не лише перевірити законність та обґрунтованість рішення та дій слідчого чи прокурора, а й зробить більш реальним виконання завдань, визначених слідчому судді при здійсненні судового контролю за такими слідчими (розшуковими) діями» [6, с. 142]. Ми повністю підтримуємо таку позицію та окремо наголошуємо, що такий порядок дозволить компенсувати порушені права особі, відносно якої було проведено обшук в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України, адже з самого початку власник житла чи іншого володіння особи опинився у невідгідному для себе становищі через те, що доцільність та законність проведення обшуку не була оцінена слідчим суддею. Особливо такий порядок розгляду клопотання буде корисний представникам підприємств, не території яких проводили невідкладні обшуки та які вважають, що в такий спосіб сторона обвинувачення здійснювала незаконний тиск на бізнес, адже тоді юридичні особи зможуть надати всі свої аргументи слідчому судді, а не будуть намагатися довести незаконність обшуку шляхом застосування інших опосередкованих процедур.

Однак ми не повністю погоджуємося з формулюванням змін, які пропонує науковець, до ст. 233 КПК України. Так, Р.І. Тракало пропонує «доповнити ч. 4 ст. 233 КПК України пропозицією наступного змісту: «У разі розгляду клопотання про проведення слідчої (розшукової) дії в житлі чи іншому володінні особи після здійснення таких дій, у судовому засіданні

запрошується підозрюваний та його захисник. Неявка зазначених осіб не перешкоджає розгляду клопотання слідчим суддею» [6, с. 142]. Вважаємо, що обмеження кола осіб, які можуть бути присутні під час розгляду такого клопотання, лише підозрюваним та його захисником є некоректним, адже обшук може проводитись і до повідомлення про підозри, і в житлі чи іншому володінні особи, які в подальшому взагалі не отримують статусу підозрюваного, а буде лишатись лише особою, права якої були обмежені під час досудового розслідування. Тому доцільно вести мову не про сторону захисту, а про власника житла чи іншого володіння особи, де і проводився обшук.

Продовжуючи аналіз забезпечення реалізації економічних гарантій учасників кримінального провадження під час проведення обшуку, також маємо звернути увагу на ч. 2 ст. 236 КПК України, відповідно до якої «обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли заподіюється найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може істотно зашкодити меті обшуку». «Ця вказівка закону містить правову доміную захисту прав та свобод людини і громадянина і спрямовує слідчого на знаходження розумного балансу під час обрання моменту обшуку між публічними інтересами держави та можливістю досягнення мети конкретної слідчої дії і в цілому завдань кримінального провадження та приватними інтересами особи» [7, с. 133]. Хоча законодавець і передбачає необхідність дотримання даної норми, практики стверджують, що вказана вимога фактично ігнорується стороною обвинувачення, адже «слідчий та/чи прокурор завжди вважають нормою почати обшук в квартирі особи з самого ранку, або в інший незручний період, незважаючи на режим сну дітей особи, режим проходження амбулаторного лікування (огляд лікарем, процедури), робочий графік особи, тобто ніхто ніколи не цікавиться “звичайними заняттями особи”, її проблемами, прокурор та слідчий вважають, що виконання такої умови може істотно зашкодити меті обшуку» [8]. В цілому ігнорування даної норми

складно назвати поодиноким, адже законодавець чітко не передбачив жодної санкції за порушення такої вимоги. Однак також маємо розуміти, що з точки зору особи, в житлі чи іншому володінні якої проводиться обшук (який, як правило, є несподіваним), будь-який момент його проведення буде незручним та таким, що заподіює значної шкоди звичайним заняттям особи. Дане положення є вкрай оціночним, тому реальне його виконання є дещо проблематичним. В той же час, аналізуючи ч. 2 ст. 236 КПК України, звертаємо увагу, що мова йде лише про шкоду «звичайним заняттям особи», тобто робиться акцент на обшуках, які проводять в житлі та які будуть заважати особам, які там перебувають. В той же час дана норма має поширюватись і на економічні інтереси учасників кримінального провадження, у яких проводяться обшуки. Тобто якщо обшук проводиться, наприклад, у місці, де відбувається роздрібна торгівля, то з точки зору власника такий обшук найкраще проводити тоді, коли така торгівля фактично не відбувається або коли це завдасть найменшої шкоди економічним інтересам такої особи. Крім фінансових ризиків підприємці, у яких проводяться обшуки, також будуть зазнавати і репутаційних втрат, адже будь-які слідчі дії розцінюються більшістю населення фактично як констатація винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення (всупереч презумпції невинуватості), що негативно вплине на подальшу можливість продовжувати звичайну підприємницьку діяльність навіть за умови, якщо критично важливі речі чи документи не будуть вилучені.

Підприємці звертають увагу суду на необхідність дотримання такої умови. Так, в одному з кримінальних проваджень особа просила скасувати арешт майна, мотивуючи це, крім іншого, порушенням вимог ч. 2 ст. 236 КПК України, адже «обшук проводився спочатку роботи торгової точки, тим паче у час найбільшого напливу покупців, що завдало істотної шкоди її інтересам» [9]. Суд не звернув увагу на такі заперечення скаржника та залишив ухвалу слідчого судді без зміни.

Очевидно, що для ефективного виконання завдань, які ставляться перед представниками органів досудового розслідування, в кожному конкретному випадку проводити

обшук в час, який мінімізує шкоду для нормального порядку здійснення підприємницької діяльності, неможливо. Проте це не означає, що сторона обвинувачення повинна повністю ігнорувати інтереси бізнесу під час проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Більше того, на практиці існують випадки, коли така дія проводиться спеціально в найбільш несприятливий час для підприємства з метою здійснення додаткового тиску на особу, в іншому володінні якої проводиться відповідна процесуальна дія.

В даному випадку має забезпечений хоча б мінімальний баланс між публічними інтересами держави, для забезпечення яких проводиться обшук, та приватними інтересами підприємців, у яких проводиться обшук, доцільно в КПК України уточнити, що обшук має враховувати не лише звичайні заняття особи. У зв'язку з цим пропонуємо ч. 2 ст. 236 КПК України викласти в наступній редакції: «2. Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли заподіюється найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, або найменша шкода підприємниць-

кій діяльності в місці, де проводиться обшук, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може істотно зашкодити меті обшуку». Звертаємо увагу, що ми вирішили не обмежуватись лише згадкою про власника іншого володіння особи, де проводиться обшук (на відміну від фізичної особи), а уточнили, що прив'язка має бути не до особи, а до місця. Це пов'язано з тим, що в ході проведення обшуку можуть зазнавати обмежень не лише економічні інтереси особи, у якої проводиться обшук, а і інтереси інших суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють свою діяльність поряд з місцем проведення обшуку. Дуже часто виникають ситуації, коли для проведення обшуку в одному офісному приміщенні зупиняється робота цілого поверху або навіть всієї будівлі, де працюють і інші суб'єкти підприємницької діяльності. Вважаємо, що їх інтереси такою мають враховуватись під час планування проведення обшуку, адже власники таких володінь навіть не отримують жодного кримінального процесуального статусу, а тому і не мають реальних можливостей для захисту своїх інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Обшук як інструмент рейдерства: стара схема в нових реаліях. 19.06.2025. Юридична газета: веб сайт. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/obshuk-yak-instrument-reyderstva-stara-shema-v-novih-realiyah.html>
2. Постанова ККС ВС від 07.10.2024, справа № 466/525/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122272945>
3. Постанова ККС ВС від 08.04.2021, справа № 573/2028/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96208231>
4. Тарасюк С.М. Невідкладне проникнення у житло чи інше володіння особи. Вагомість підстав у судовій практиці. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 1. С. 564-567.
5. Ухвала слідчого судді Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 22.10.2020, справа № 182/6023/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92366970>
6. Тракало Р.І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, Академія адвокатури України. 228 с.
7. Перцова-Тодорова Лілія Миколаївна. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення обшуку на стадії досудового розслідування: дис. докт. філос.: 081. Київ, 2022. Національна академія внутрішніх справ. 246 с.
8. Лапутько С. Обшук в помешканні або іншому володінні особи. Від Кодексу до Практики. 2019. Liga.net: веб сайт. URL: <https://blog.liga.net/user/slaputko/article/32459?utm>
9. Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 17.09.2018, справа № 279/311/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76616034>

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026